SAYI 695 18 TEMMUZ 1999

Cumhuriyet
DERGİ
PARASIZ PAZAR EKİ

BERLİN'DE ÇETE NOSTALJİSİ

Berlin'de 15-18 yaşları arasındaki Türk gençleri, bir araya gelip çeteler kurdu. Hedefleri kendilerini ırkçı saldırılara karşı korumaktı. Türk oldukları için alınmadıkları diskolara saldırıyorlardı. Onlar bugün de patlamaya hazır...

■ 6. SAYFADA

KANSERİN RESMİNİ YAPMAK

Akademi'nin karşısındaki lokantaya gider, kuru fasulye ve şaraba yatardık. Metin Talayman birincilikle girdiği Akademi'yi ikincilikle bitirdi. Dört evre var resimlerinde ve o şimdi "panki".

■ 8. SAYFADA

ROCK HUDSON'UN GİZİ...

Maupin, yakın dostu ünlü yıldız Rock Hudson'un eşcinsel olduğunu dünyaya neden duyurduğunu The Guardian muhabirine anlattı: "Bir arkadaşım beni telefonla arayıp, böylesine güzel bir adama bunu nasıl yapabildiğimi sordu."

■ 16. SAYFADA

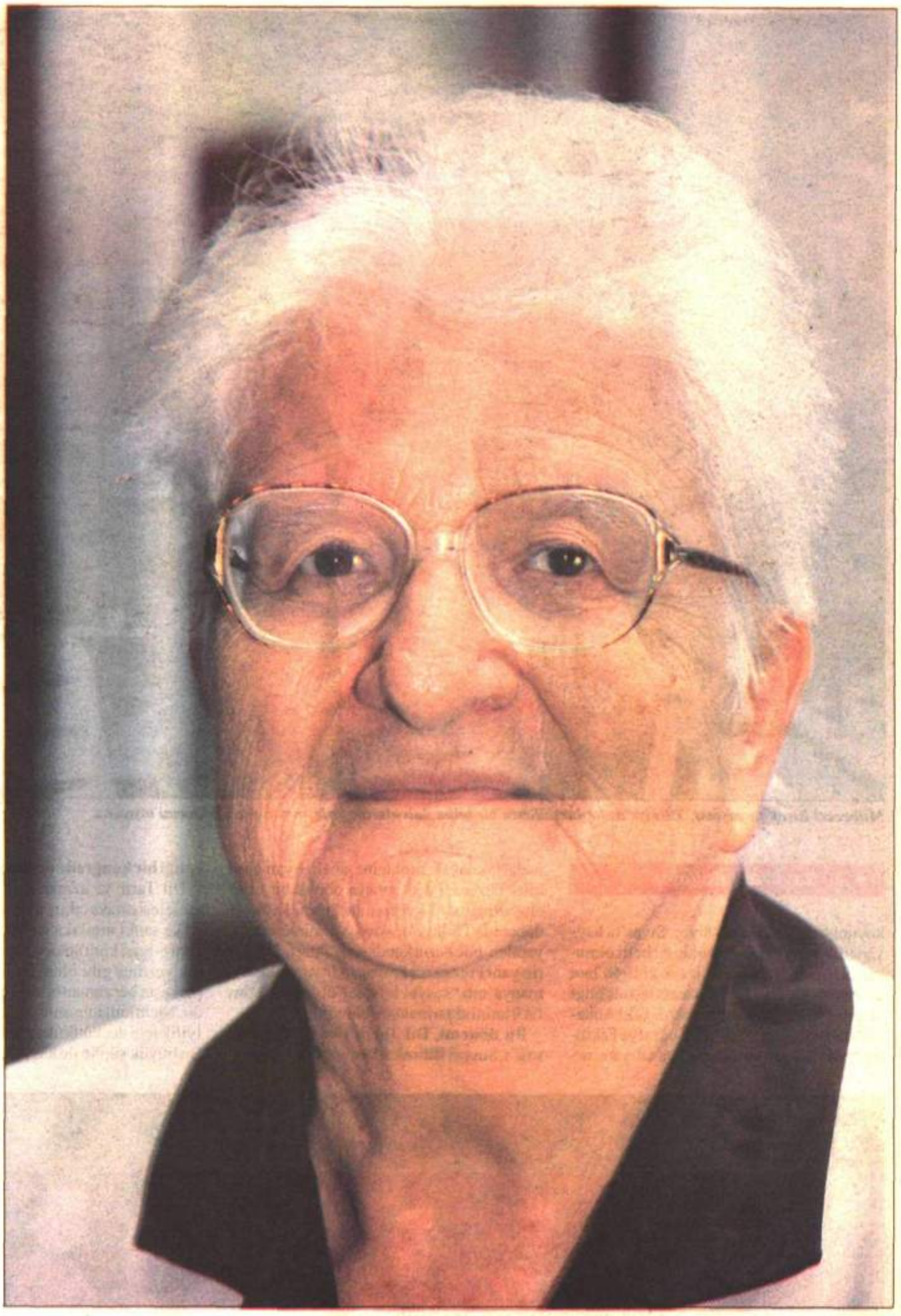

BİZİ EN İYİ O TANIYOR...

Mübeccel Kıray, sosyal bilimin en önemli isimlerinden biri, sosyolojiyi kurumsallaştıran kişi. Üniversiteye her dokunulduğunda ona da dokunulmuş. Üniversitedeki devlet kontrolünün ve otokontrolün yıkıcılığını hep yaşamış.

YAZI: FULYA ATACAN / MEHMET TÜRKAY
FOTOĞRAF: HATİCE TUNCER

Bugünlerde "sosyolog" olmak, herkesin gönlünde yatan aslan. Türkiye'nin en önemli sosyal bilimcilerinden biri olan, Mübeccel Kıray'la, Türkiye'de sosyal bilimci olmayı konuşuyoruz.

"Bir gün minibüsle fakülteye gelirken, şoför ile bir yolcu 'gecekondu' üzerine konuşuyorlarmış. Siz dayanamayıp konuşmaya katılmak istemişsiniz. Şoför size dönüp 'Teyze, sen bu işlerden anlamazsın' demiş."

Tabii beni böyle görünce yirmi torunum var, bütün ömrüm yemek pişirmekle geçmiş sanıyorlar. Bir de başımı örtsem çok rahat edecekler. O biraz şaşırtıyor, nereden geldiğimi kestiremiyorlar.

Aslında Türkiye'de toplumbilimci olmak zannediyorum en çok münakaşa edilen bilim kollarından birinin mensubu olmak anlamına geliyor. 1940'ların ortalarında saha araştırmalarına yönelen bir arkadaş Sıvas'a gidiyor. Uygulama gereği mülki amirlere haber vermek gerekiyor. Haber izne dönüşüyor, oradaki en büyük mülki amir insanları gözlemleyip ne yapacaksınız gidip sığırları, *Devamı 2-5. Sayfada*

Mübeccel Kıray'ın yaşamı, Türkiye'de toplumbilimin bir bilim dalı olarak yerleşmesinin zorluklarını taşıyor...

1. Sayfanın devamı

koyunları gözlemleyin diyor. Sıvas'ta hayvancılık var. O kadar ne olduğu belli olmayan bir şeydi. Hatırlamak lazım ki 1940'lara 50'lere kadar Türkiye'de uzmanlaşmış bilgi veren sosyoloji bölümleri yoktu. Ta ki Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ndeki bölüm kurulup, oraya saha araştırmalarına dayalı, probleme, analize yani ilişkiler düzenini açıklamaya dönük bir bilgi oluşturmaya çalışan insanlar gelene kadar. O dönemde Türkiye'de sosyoloji kürsülerinde yapılan, hocaların kendi yetiştikleri çevrelerin yani Fransa ise Fransa, Almanya ise Almanya'nın "sosyal felsefe" diyebileceğim fikirlerini aktarmaktan ibaretti.

Bu dönemi, Dil Tarih'i ve Behice Boran'ı, Sosyal Bilimler Derneği'nin düzenlediği bir kongrede değerlendirmiştiniz.

Dil Tarih'te uzmanlaşmış bir sosyoloji meselesi ortaya çıkınca bu tedirginlik yarattı. Ve sanki mutlaka işi kötüye kullanmak, yani bilgiyi kötü amaçlar için kullanmak gerekiyormuş gibi oldu, halbuki bilgi, bilim herkesin her zaman bildiği gibi, nötr bir şeydir. Niçin kullanırsanız o gayeye hizmet eder. İyilik için de, kötülük için de kullanılabilir. Bu büyük şüphe ile karşılanma devam etti.

Yıl 1944. Behice Boran, Muzaffer Ş. Onaran, Enver Ziya Karal, Nezihe Araz, Fatma Başaran, Mübeccel Kıray bir aradalar. Yer DTCF

Bir türlü derdimizi anlatamazdık hiç kimseye. Üniversiteler destek olmazdı bu yeni saha araştırmalarına. Sistemli veri toplayıp bunları anlayıp çözmeye dönük bir faaliyetin ne demek olduğuna üniversiteler de anlamıyor ve sahip çıkmıyordu. Dolayısıyla sahipsiz kalıyordu bu bilgi.

Üniversiteler niye o dönemde sahip çıkmıyordu?

Çünkü o zamanlar bilim çok şüpheli bir şeydi onlar için.

Henüz daha bilim olmamış felsefeyle, başka başka memleketlerdeki düşünürler arasında paylaşılmış bir konu, Türk üniversitelerinde okutulmaya başlandı. Dil Tarih'te bir nüve halinde Amerikan sosyolojisi almış insanlar vardı. Behice Boran, Niyazi Berkes, Muzaffer Şerif ve diğer hocalar. Bunlar ders vermeye başladı. Ama unutulmaması lazım ki o zamanlar II. Dünya Harbi tam kutuplaşmış bir halde ortalığı kasıp kavuruyordu. Sosyal bilimlerin güçlüğü o günlerden başladı ve o nüve dağıtıldı. Tamamen siyasi nedenlerle dağıtıldı. Kötü kullanılmadığı halde dağıtıldı ve o arada da doktora için Amerika'ya gittim.

O arada kim sosyoloji yapmak istiyorsa ya son derece muhafazakâr milliyetçi Orta Asya kökenli yahut da Fransız ekolünden olması lazımdı. Yani Nurettin Şazi Kösemihal gibi, Hilmi Ziya'nün ekolü falan. Ben gittim ve 5.5 sene sonra döndüm.

Türkiye'ye döndüğünüzde ne değişmişti?

Hâlâ çok şüpheyle bakılan bir hava vardı. Biraz Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde gevşemişti hava. Zaten o, Mülkiye mektebi olmaktan fakülte olmaya geçiyordu. Vakalara dönük gözlemle bir şeyler yapmak orada da başlamıştı, ama vakalara dönük bilgi toplamak, envanter yapmak demek değildir sosyolojide. Bunun gerekli bir teorik baza oturtulması, oradan ileriye götürülmesi lazım. Siyasal'daki hocalar, bunu tercih etmiyordu. Türkiye'de sosyolojinin meşruiyetinin tasdik edilmesi Devlet Planlama Teşkilatı'nın verilere ihtiyaç duymasıyla başladı.

Verileri kim toplayacak?

Verileri toplayacak yetişmiş çok insan yok ellerinde. Tabii Behice Boran devre dışı bırakılmış. Muzaffer Şerif, Niyazi Berkes çoktan gitmişler. Onların talebeleri ben dahil, tabiri caizse, çil yavrusu gibi, dağılmış. Herkes kendi doğal çevresinde, kendi ilgilendiği işleri yaparsa hem kendi mutlu olur hem de topluma faydası dokunur. Benim temel prensibim bu. Peki benim doğal çevrem diye ben nereyi görüyorum, okulları. Doğrusu ilkokul hocası olmak istemiyorum. Çocuklarla aram çok iyi değil, beni gören çocuk ağlamaya başlıyor, onun için sekreterlik, müşavirlik gibi işlerle bir zaman oyalandıktan, sonra dışarıdan doçentlik imtihanına girdim. 1960 darbesi de o arada oldu. Daha önce verdiğim tezler özellikle Hilmi Ziya tarafından reddedildi. Ben eminim bu reddediş ismimden dolayıydı. Dil Tarih ve Coğrafya'da bir nüve vardı, bu toplum onu hazmedemedi, dağıttı. Şimdi biz o işin içine girmeyelim.

Gerekçe İngilizceydi galiba, İngilizcenizi yetersiz bulmuşlar...

Her şey var. Bu sistemin içine kabul edileceğiniz meselesi henüz halledilmemişse her türlü mazeret geçerli. Beyaz eldiven giydim diye reddedebilirsiniz, halbuki ben doğru dürüst burjuva görüneyim de bari, diye...

Giymişsiniz o eldivenleri.

Hem şapka hem eldiven giydim. Hilmi Ziya çok açık söyledi: "Olmaz Mübeccel Hanım bu işten vazgeçin" dedi. Fındıkoğlu hemen tersledi: Olmaz. "Benim tabii çevrem bu" dedim. Sekreterlik yapıp hayatımı kazanıyordum, düpedüz sekreterlik yapıyordum, hiç mesele değildi ama yetmiyordu. Bir şeyler yapmak lazımdı. "Ben bir tez daha yaza-

yım" dedim ama bunun için, hakikaten çok istekli olmanız, biraz da ilk çevrenizin, yani ailenizin hoşgörüyle bakması, size yardımcı olması gerekir.

Bir de çocuk doğurmuşsunuz o sıra...

Aa tabii Emine de doğdu. Haftada iki gün çocuğa bakacak, aklı başında bir genç kız buldum, lise mezunu, çok tatlı bir genç kızcağız. Beyazıt Kütüphanesi'ne gider, başka ne yazılabilir diye bakardım. Ve yazdım da. Evvela İstanbul Üniversitesi'ne verdim. Tabii çevrildi. İşte o zaman lisandan döndüm. Ben, o tezin üzerinde biraz daha çalıştım. Zaman ilerliyordu. Türkiye'de büyük münakaşalar başladı. Yok demokratikleşme, yok fikir hürriyeti... 1960 ihtilaline doğru gidiliyordu. Ben de bildiğim gibi yazıyordum. Çok temel bir konuydu, tüketim normları. Üzerinde durduğum, tüketmenin bir statü göstergesi ile tabakalaşma olmasıydı. Bizim siyasiler ve bütün o çevrede kuşkuyla bakanlar, tabakalaşmanın sınıflaşma demek olmadığını bilmedikleri için, bu ne demek acaba diye üstünde duruyorlardı. Neyse, sonunda bu tezi Ankara Siyasal'a verdim. Tam tezi verdim, 27 Mayıs geldi ve birçok bariyeri kaldırdı. Sahaya dönük çalışmalar kendi içinde, iyi mi kötü mü diye değerlendirilir oldu. Topluma zararlı mı değil mi diye değil. Ve ilk adım öyle atıldı.

Chicago'da, Amerikalı bir öğrenci arkadaşıyla birlikte. Yıl 1947.

Bir anlamda sosyal bilimlerin önü açıldı.

Benim burada size anlatmak istediğim memleketin içindeki siyasi görüşlerin böyle verilere dayalı tefsirlere ne kadar dönük olduğu ya da olmadığı. Bunun kullanılabilir olduğunu anlamaları veya anlamamaları değil. İşin aslında, benim yaptığım çalışmaları ister en muhafazakâr çevreler, isterse en liberal çevreler kullansın, bir şey var ki, bunun tersine kürek çekilmez. Ben hep bunu anlatıyorum. Benim ilgilendiğim konu, temelde toplumların evrimsel değişmelerinden öte. Çünkü evrimsel değişmeyi her ne kadar inkâr ederlerse etsinler siyasidir ve temeli olmayan bir şeydir. Taş alet, saban kullanan toplumlardan bugünkü enerji tipine kadar üç - dört büyük tip toplum gelmiştir. Ve bunlar hakkında son derece ayrıntılı, Türkiye üstüne değilse de başka memleketlerde yapılmış araştırmalar var. 1960'larda (1945'te verdim doktora tezimi ama olsun) yani benim bu işlere başladığım zaman, en önemli mesele günden geceye bu değişmenin nasıl olduğuydu. Yani mikro seviyede analiz lazımdı. Mikro seviyede analiz yapmanız için de makro seviyedeki değişme düzenini gözünüzden kaçırmadan mikro düzeye inebilmeniz lazımdı. Benim hayatımda yapmak istediğim mesele buydu. Ama birçokları benim eserlerimde envanter bulmaya kalktılar. Tabii envanter yok, çıkmıyor envanter. Böyle garip garip şeyler. Şimdi bugünlerde bu çok daha önemli. Her şey değişir. Mesela İran'da devlet düzeni değişti. Çok daha muhafazakâr oldu, sonra ne oldu? On sene yerinde saydı. Sonra tekrar değişme başladı. Yüzde yüz geriye dönülmez. Onun için mikro analizler önemli. Ben onları yapmak istiyordum. Bu tüketim normlarının değişmeleri, gösterişçi tüketim, tabakalaşma meseleleri üzerine çalışmayı hâlâ sürdürüyordum. 1960'taki darbe, bu düşünce tarzını, yani bilimi böyle anlamak meselesini o kadar korkutucu olmaktan çıkardı. Bana sorarsanız, zaten çıkmak üzereydi. Çıktı ve dediğim gibi, Planlama kurulduğu zaman veri gerekti, bilgi gerekti. Tefsirli tefsirsiz her türlüsü, birçok kaynaktan veri toplamaya başladılar. Bu arada ben Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne müracaat ettim. Tezi kabul etmelerine rağmen yine reddedildi. Siyasal beni bünyesine almak istemedi. Bizden yetişmeyen insanlar meselesi. Sosyal bilimlerde önemli, hatta tıpta falan da öyledir... Olağan olan öğrenci bir bölüme girer, o bölümden lisansını alır, hocası beğenirse yanında tutar, dok- ☛

Mübeccel Kıray, kendisi gibi Cumhuriyetin ilk bilim kadınlarından olan Nermin Abadan Unat'la birlikte...

DERGİ'DEN

Merhaba,
Bu haftaki dergimizin kapağı bir bilim kadını, Mübeccel Kıray. Hem Türkiye'de hem de yurtdışında pek çok öğrencisi olan bir öğretim üyesi. Bir bakıma Türkiye'de sosyolojiyi kurumsallaştıran kişi... Mübeccel Kıray'yla Fulya Atacan ve Mehmet Türkay konuştu. Geçmiş darbelerin bilimsel yaşamını nasıl etkilediğini anlatıyor Kıray.
Devletin sopası Türkiye'de üniversitenin üstünden nedense hiç eksilmiyor. Nerede gençlik varsa orada bastırılacak bir eylem ya da düşünce olduğu varsayılıyor. Ama gençler kolay kolay yılmıyor. Bu haftaki dergimizde iki gençlik yazısı var. Biri Almanya'da yaşayan Türk ve Kürt gençlerinin ırkçılığa karşı nasıl çeteleştiklerini irdeliyor. İkinci yazı ise Ağustos ayında barış, bilim ve dayanışma için Ören'de bir araya gelecek gençleri anlatıyor. Gençlik bütün dünyada baskılara karşı hayır deme özelliğini inatla koruyor. İran'da hafta başından beri ayaklanan gençlere içimiz titreye titreye bakıyoruz. Çocukluktan yeni çıkmışlar, ama arkadaşlarının kanlı gömleklerini dünyanın gözüne gözüne sallıyorlar. Baskıcı rejimin günahını temizlemek neden onların sırtlarına kalıyor diye utanıyoruz.
Başkaldırdıkları için kurşunlara hedef olanlar, hapislere atılanlar, işkence görenler, savaşlarda ön saflara sürülenler hep, ama hep gençler. 2000 yılına girerken bütün dünya gençlerini özgür bırakacak bir seferberlik gerekmiyor mu? Ne diyorsunuz? Gençlerin en büyük hakkı yaşamak hem de özgürce yaşamak değil mi?
Önümüzdeki hafta yeni bir dergide buluşmak umuduyla...

İpek Çalışlar

Not: Briç köşemiz bir ay boş kalacak. Şiar Yalçın yıllık iznini kullanıyor.

CUMHURİYET DERGİ
İMTİYAZ SAHİBİ: **BERİN NADİ** ■ BASAN VE YAYAN: **YENİ GÜN HABER AJANSI BASIN VE YAYINCILIK A.Ş.** ■ GENEL YAYIN YÖNETMENİ: **ORHAN ERİNÇ** ■ GENEL YAYIN KOORDİNATÖRÜ: **HİKMET ÇETİNKAYA** ■ YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ: **İBRAHİM YILDIZ** ■ SORUMLU MÜDÜR: **FİKRET İLKİZ** ■ YAYIN YÖNETMENİ: **İPEK ÇALIŞLAR** ■ GÖRSEL YÖNETMEN: **AYNUR ÇOLAK** ■ REKLAM: **MEDYA C**

Mübeccel Kıray (soldaki) annesi, babası ve kardeşleriyle. Yıl: 1932.

Kıray, Nermin Abadan Unat'la Yavuz Abadan'ın evlenme töreninde. Yıl 1946.

Austin'de misafir öğretim üyesi olan Kıray, eşi İbrahim ve kızı Emine Kıray'la. Yıl: 1987

MÜBECCEL KIRAY

Türkiye'nin en önemli sosyal bilimcilerinden biri olan Mübeccel Belik Kıray, 1924'te İzmir'de doğdu. 1940'ta İzmir Lisesi'nden, 1944'te Ankara Üniversitesi'nden mezun oldu. 1946'da Ankara Üniversitesi'nden Sosyoloji doktara, 1950'de ABD'de Northwestern Üniversitesi'nden Antropoloji Ph.D. dereceleri aldı. 1960'ta doçent, 1966'da profesör oldu. 1959 yılından 1973 yılına kadar Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin Sosyal Bilimler Bölümü'nün gelişmesine emek verdi. 1973'te ODTÜ'den ayrılarak "Morris Ginsberg Fellow" olarak London Schools of Economics'e gitti. Dönüşünde önce İTÜ'de 1982'den sonra da Marmara Üniversitesi'nde çalıştı. Bu arada bir yıl University of Texas in Austin'de ders verdi. 1989'da emekli oldu. Çalıştığı süre içerisinde Norveç Bergen Üniversitesi'nde Kahire Amerikan Üniversitesi'nde, ABD Berkley Üniversitesi'nde, Zürih Teknik Üniversitesi'nde seri konferanslar verdi. Mübeccel Kıray, ODTÜ Mustafa Parlar Ödülü, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Fahri Doktor unvanı ve Aydınlanma Kadınları Ödülü'nü aldı. 1994'te Kıray Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) şeref üyeliğine seçildi.
Mübeccel B. Kıray'ın kitapları ve makaleleri Bağlam Yayınları tarafından yayımlanıyor. Ayrıca M. Kıray için bir armağan ile yaşam öyküsü ve Türkiye'ye ilişkin görüşlerini anlattığı biyografik bir söyleşi kitabı hazırlanıyor.◀

➡ torasını alır, doçent olur, profesör olur ve üçüncü nesil başlar. Halbuki benim için böyle bir şey yok. Her şey, hiç durmadan çalkantıya uğruyordu. Başta Dil-Tarih.

Elinizde iki doktora, bir doçentlik tezi, bir iki yayın var ve siz işsizsiniz...

Ben ilaç şirketinde mütercimlik yapıyordum. Yapacak başka bir şey yoksa o da olur. Hiç mesele değil. Aslında Siyasal'daki bazı genç hocalar "Siz ODTÜ'ye bir müracaat etsenize" dediler. Yeni müesseselerin en kısıtlı olduğu taraf, formasyonu tamam, unvanları tamam bir hoca bulmaktır. ODTÜ'de bunlar kıt. Pekâlâ, ben gittim. O şaşkınlıkta ODTÜ de 1960 sarsıntısını geçiriyordu. Oraya girdim. Ancak birden bazı arkadaşlar fark etti ki, ben onlar kadar muhafazakâr değilim. Bakalım nasıl gelişecek bu iş diye başladık. Ben profesör olduğum zaman Seha Meray jürideydi, "Artık sizin son yazınızı da okuduk Mübeccel Hanım. Bundan sonra bir şey yapmazsınız, âdet böyledir" dedi. Yani insan profesör olunca başka bir şeye gerek yok. Pekâlâ ama, o aşamaya gelinceye kadar herkesin üç kitabı var. Nedir bu üç kitap; doktora tezi, doçentlik tezi ve bir de profesörlük tezi yazmıştır. İki tane olmasına rağmen benim doktora tezlerim basılmadı, Siyasal'da kaynadı gitti. Ben onu buldum, aldım, ODTÜ'ye verdim, şunu basalım dedim. O beni çok muhafazakâr bulmayan bir iki arkadaş, allem etti kallem ettiler, tezi kaybettiler. Ne derler buna? Sosyal bilimciliğin kolaylığı mı zorluğu mu siz karar verin.

Bir tür otokontrol.

Zaten otokontrol devlet kontrolünden daha beter. Çünkü orada çeşitli işler giriyor işin içine, kişisel ilişkilerin yumuşaklığı, sertliği giriyor, geleceğe dönük endişeler giriyor. Şimdi bir dalga daha olur da bu iş tersine dönerse ne olur acaba falan... Ve nitekim sonunda da öyle oldu. 1960'ta ODTÜ'ye girdim. İlk araştırma Ereğli'ydi. Devlet Planlama istemişti. Ama Devlet Planlama bu kadar büyük bir şey istemiyordu. İstediği Ereğli'de kaç kişi yaşıyor, kaç okul, kaç hastane var, kaç doktor, kaç apartman var. Bakalım 10 sene sonra, bu ne olacak? Böyle bir kaba envanter çalışması. Ama benim aklımda olan ise, bir günden geceye değişmenin nasıl olduğuydu. Yani bu evrimsel aşamayı gerçekleştirecek yönler neler olabilir, artı nasıl gözlemlenebilirdi? İki tarafı vardı işin: Olurla bitmiyor bir de gözlemlemeyi bilmek lazımdı. Ereğli çıktı. Ereğli'yi Planlama çok kullandı. Milletin sosyal değişme teorileri hakkında Batı'nın verdiği şablonların dışında bir bilgisi olmadığı ve bu çalışmayı o şablonlara uydurmak çok kolay olmadığı için, tam on sene Ereğli çıktı mı çıkmadı mı hiç kimse farkındayım, demedi. Ereğli, dışarda yankı buldu. Ereğli'yi nasıl yazdınız, ne yaptınız diye, Bernard Lewis telefon etti.

Zor şartlar altında sosyal bilimciliğinizi devam ettiriyorsunuz. Şimdi üniversitenin içindesiniz, üniversiteden hiç ilgi yok yaptıklarınıza. Bunun anlamı ne?

Çünkü bu biçim bilgiyle, ilgili değillerdi. Bu ilgisizlik giderek arttı. Refik Erduran yazıyor, ama genç asistanlar, vs. hiçbir şey yaz-

Kıray, 1948'de, Amerika'da Northwestern Üniversitesi'nde, kaldığı pansiyonun sahibiyle.

mıyordu. İngiliz akademik çevreleri hemen ilgilendiler. Artı, planlamadaki yabancı uzmanlar ilgilenmeye başladı.

Daha sonra Türkiye'de üniversitelerin kendi çalışanına, sosyal bilimcilere olan tavrı değişti...

Bu tamamen insanlarla ilgili bir şey. Müspet bilimciler daha çok ilgilenmeye başladı sosyal bilimcilerle. Çünkü biz aynı fakültedeydik. Beraber yemek yerdik, teorik fizik anlamam ama karşımdakinin ne söyleyip söylemediğini bir yerde çıkarabilirim. Bir de talebe mezun olmaya başladı. Talebeler inanılmaz bir hevesle bu tertip meselelere yani, olguları bir hipotezle gözlemleyip ona uyup uymadıkları hakkında bazı tefsirler getirmeye yöneldiler. Bunu yalnız sosyal bilimciler yapsa belki daha kısıtlı olurdu. Halbuki bu birden plancılara yöneldi. Plancıların içinde inşaat mühendisi de vardı, iktisatçı da. İktisat o zamanlarda çok önemli olmaya başlamıştı. Ben de bölüm başkanıydım ve çok iyi çalışıyordum.

Bu böyle giderken 1971 darbesi geldi. ODTÜ'nün sisteminde çok fırtınalar esti. Anlayışlı, müspet bilimlere dönük insanların etkisi azaldı. Onun faturası sosyal bilimlere çıktı. İnanılmaz bir şey, dersime kasetler koymak, olmadık insanları provokasyon için soru sormaya yöneltmek... Ve ilk iş olarak rektörler, dekanlar, bölüm başkanlar değiştirildi. Herkesin kafasına uygun bölüm başkanları geldi. Hayat çok kötü olmaya başladı, ODTÜ'de. Peki, benim kabahatim nerde? Tam Ereğli referans olmaya başladı, tam bölüm yerine oturdu, tam talebeler olgunlaşmaya başladı derken bu bazı insanları rahatsız etti. Tabii Türkiye'nin ciddi konjonktürel problemleri vardı ama üniversiteye dokunmayabilirdi ya da üniversitede her yere dokunabilirdi. Hayır, sosyal bilimlere çıktı faturası. O zamana kadar kazanılmış bir emeklilik hakkım vardı. Bu memlekette ben bari şu hakkımı koruyayım dedim. Çünkü hiçbir zaman hiçbir hak tanınmıyordu. Ben London School of Economics'e (LSE) gittim. İnanılmaz bir şekilde talebe yetiştirdim, buradaki talebelerim kadar. Arkasından Norveç'e gittim. O da ayrı mesele ya, dışarı çıkmama mâni oldular, pasaport vermediler, garip garip hadiseler... Ama ben dışarıya çıktım ve bir sürü şey yaptım oralarda da. 1980'ler geldi.

1980'ler darbesi de sosyal bilimcileri aynı şekilde etkiledi.

Tabii tabii, her zaman her yerde. Ben 73'te ODTÜ'yü bıraktım. Benden sonra çok insanı attılar. Baştan beri bu işin büyük ceremesini Boran'lar çekti, Niyazi Berkes'ler çekti. Ama ondan sonraki kuşakta en çok tartaklananlardan birisi de ben oldum. Ondan sonra ODTÜ, Siyasal çok silkelendi. Şimdi ben kendimi anlatıyorum, ama pek çok kişi bunu yaşadı. Marmara Üniversitesi teşekkül etti. Oraya girdik 1980'lerde... 1989'da bölümü feshetmeye gittiler. Temelinde yatan hikâye yine aynı. Sosyalbilimci olmak, siyasetin günlük değişmelerine son derece hassas bir konumda olmak demektir. Bazen iyi, bazen çok kötü şeyler oluyor. İyi şeyler çok az oluyor. Sosyal bilimci olmak benim ölçütümde, her türlü kötülemeye, hayatınızı zorlamaya, sizi hakikaten alaşağı etmeye hazır çevrede bulunmanız demektir.

Diğer taraftan bakıyorsunuz bugünlerde birçok insan televizyona çıktığı zaman kendini sosyolog olarak tanımlıyor. Sosyoloji ve sanal sosyolog modası başladı. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Şimdi burada Behice Hanım'ı anmak istiyorum. Sosyoloji hocasıydı. Çok iyi anlatırdı her şeyi, her şeyi düzgün bir çerçeveye koyardı. "Bakın" derdi "Sosyal hadiseler öyle bir şeydir ki herkes eksper olduğunu zanneder. Kime giderseniz gidin, yemekte yanınızda oturan herhangi bir tüccardan, polise gittiğinizdeki komiser beye kadar herkes, bu toplum diye başlar. Her şeyi anlar, artı çözer". Biz başka türlü yapıyoruz, hipotez koyuyoruz, veri topluyoruz, verileri tahlil ediyoruz. Çok sıkıldığım şeylerden biri de bir köşe yazarı bilim diyor da başka bir şey demiyor. Kendi dünya görüşüne göre olanları yazıyor. Kendi dünya görüşünde olanların kitaplarına referans veriyor, kendi dünya görüşünde olmayanların kitaplarına referansını vermiyor. Sanki kendisinin fikriymiş gibi yazıyor. Okuyucuya bir yere daha bakma şansını tanımıyor.

Niye sosyoloji birden bu kadar popüler oldu?

Çünkü hadiselerin etkileşerek nereye varacağını görmek, çok büyük kudret, bilgi kudreti. Şimdi ele geçirilmek isteniyor. Eğer doğru tahlil yaparsanız bu elinize geçer. Doğru tahlilden kastettiğimi söyleyeyim, hadiselerin kendisinin bir gidiş istikameti vardır. Sanayileşmiş toplum yönüne giden hadiselerle ilişkiniz doğru ve açıksa, doğru teşhis koyarsınız.

Bu popülerleşme sürecinde bir de "sosyolojik vaka" ortaya çıktı.

Sosyolojik demek sosyoloji bilimine ait bir şey demektir. Eğer bu ilginç bir vaka demek istiyorlarsa o başka şeydir. Onların söylemek istedikleri genelde ekonomi ve politikayı değil, başka bir yönü ilgilendiriyorsa o yönün adı sosyaldir, sosyolojik değildir. Demek ki sosyoloji başka şeydir, sosyete ve sosyal başka şeydir. Bunu öğrenmedikten sonra hiç birisinin, sosyal bilimlerde bir yere varmasının imkânı yoktur. Dolayısıyla bütün piyasa, sosyal hadiseyle, sosyolojik ele alış tarzının ne olduğunu birbirine çorba haline getirmişse, işte komiser beyimizin suçluluk hakkındaki büyük fikirleri ya da trendeki yolcunun Türkiye'deki sorunları üç dakikada halletmesi gibi, bir şekilden öteye gitmez. Evvela bu sosyolojik kelimesinin temel anlamını bilsinler. Eğer politik hadise, ekonomik hadise anlamında birşey söylemek istiyorlarsa, bunun mukabili sosyaldir.

Sosyolojik değildir.

Sosyolojik değildir. Daha bunun bile ayırdına varmamış olan kimselerin, sosyal analiz yapıyorum yahut sosyolojik analiz yapıyorum, verilere dayalı hipotezler üretiyorum demesinin, imkânı yoktur.

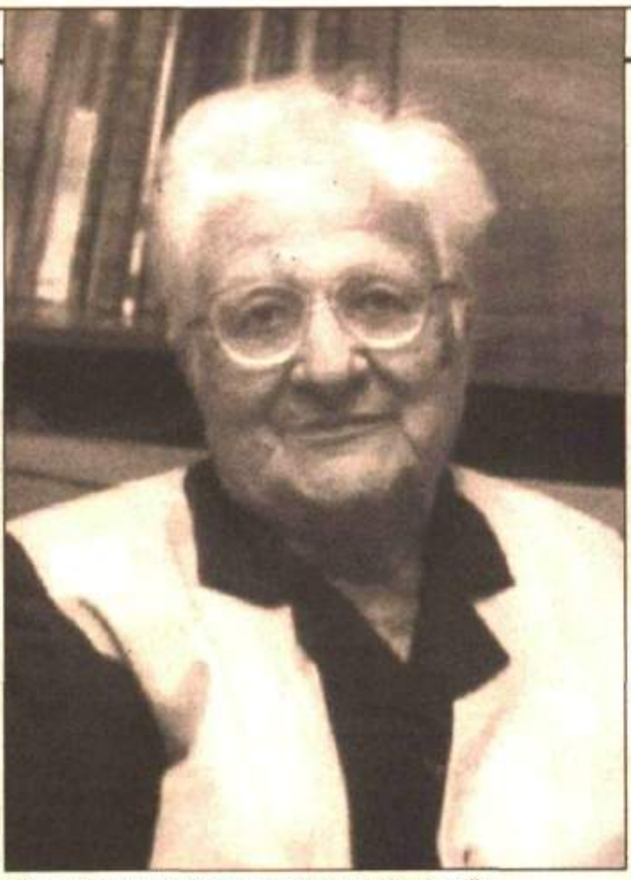

"Sanayi toplumunda cemaatlerin yeri yoktur."

Bu sosyolojik bir vakadır ya da bu sosyolojik bir olaydır derken aslında bahsettikleri olaya ya da olguya meşruluk mu kazandırmak istiyorlar?

Tabii. Ama şimdi bak, Türkçesini söylersek daha kolay olacaktır. Sosyolojinin Türkçesi toplumbilimdir. Toplumbilimsel dersem ne anlarsınız? Toplumbilim metotlarıyla ele alınmış herhangi bir şeyi. Ama dediğim gibi ekonomik yahut politik hadiseler anlamında bir şey söylemek istiyorsanız, onun aslı toplumsaldır yahut sosyaldir. Bilim kelimesini kullanamazsınız. Ekonomi bilimine uygundur demek başka şey, ekonomik bir hadisedir demek başka şey.

Son zamanlarda özellikle cemaatler meselesinde bu sosyolojik fenomen...

Bu işi dalgaya getirmektir. Bu sosyal bir hadisedir. Hiç şüphe yok. Cemaatler veya tarikatler hadisesinin sosyal bir hadise olduğu muhakkak. Eğer bu bilimsel olarak incelenecekse, eğer bunun sosyolojik bir izahı yapılacaksa, altında ne var üstünde ne var gibi bir şeye bakılacaksa, o zaman tarih içinden nereye geldi, bugünkü siyasi konjonktürde nerede duruyor, insan psikolojisiyle ilişkisi nasıldır gibi sorular sorulabilir. Anlatabildim mi derdimi? Sosyolojik bakımdan gerekli demek, fizikteki taşı attım yere düştü demek değildir. Halbuki tarikatların bugün Türkiye'de olması zorunlu değildir. Bir toplum hadisesidir, toplumsal bir olaydır. Ama büyük değişme içinde hızla gerilemesi gereken, modern sanayi toplumunda en az ihtiyaç duyulan bir kurumdur. Onun yerine başka kurumlar gelişmelidir.

Peki 90'ların sonunda Türk sosyal bilimini nasıl görüyorsunuz? Ya da ne kadar umutlusunuz?

Umutluyum da bazı şeylere çok ters bakıyorum. Çok ters bir şey oldu. Sosyal bilimler cinsiyete özel oldu. Kadınlar giriyor. Bu erkek egemen toplum, gazeteci, tarihçi, siyaset bilimci olarak erkeklere her zaman daha büyük şans tanıyor. Erkek olduğunuz için her yere daha kolay alınabilirsiniz. Akademiyi bırakırsanız gazeteci olursunuz, gazeteciliği bırakırsanız akademiye girebilirsiniz. Ama şimdi bütün bunların bir de arka tarafı var. Tıpkı parlamentoda olduğu gibi bir kulis meselesi var. Erkek akademisyenler veya erkek gazeteciler veya erkek parlamenterler eski tabiriyle rakı sofrasında buluşup, geyik sohbeti mi diyorlar şimdi ona, muhabbet ediyorlar. Birbirlerini teyit ediyorlar filan. Türkiye'de bugün hâlâ, kadın akademisyenlerin veya gazetecilerin veya parlamenterlerin buna girmesi mümkün değildir. O zaman kadınların verimli oldukları, veri toplayabildikleri ve yazabildikleri konular, sosyoloji altında görünenler de oluyor. Bu çok büyük bir handikap. Sosyolojide ele alınan konuları, problemlere yaklaşımı çok belirli bir şekilde kısıtlıyor. Ve bir bakıyorsunuz birçok kadın sosyolog çıkıyor. Artı devlet üniversitelerinde maaş kısıtlı olduğu için, gidebilen herkes piyasaya gidiyor. Kadınlar daha az parayla çalışabiliyorlar. Evde genellikle ikinci çalışan oluyor. Benim en büyük hüsranlarımdan biri ODTÜ'de yetişen en parlak kadın sosyologların genellikle kadın problemleri içinde kalması. Halbuki Türkiye'de tek mesele kadın değil. Bir de bütün küçük üniversitelerde, bütün bölümlere son derece ideolojik yanı baskın insanlar tayin edildiler. Bu insanlar verileri tahkik ederek onların gittiği yönü bulmaya çalışmaktansa, kendi istedikleri biçimde, bir analiz gibi görünen ideolojik düşünceyi empoze ediyorlar. Bugün en büyük meselemiz bu.◀

Türkiye'nin en önemli sosyal bilimcilerinden Mübeccel Kıray, bugün sosyoloji kürsülerine ideolojik yanı baskın kişilerin tayin edilmesinden ve bu kişilerin düşüncelerini bir analiz gibi sunmasından yakınıyor. Kıray'a göre cemaatler sanayileşmiş toplumlarda en az ihtiyaç duyulan kurumlar. Bugün sosyolojinin popüler olma nedenini ise olayların nereye varacağını görmenin sağladığı güce bağlıyor...

Kıray, İlber Ortaylı ve Mümtaz Soysal'la İndiana Üniversitesi'nin bahçesinde...